

2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>(дата звернення: 02.11.2025).
3. Буткевич В. Г. Гендерні аспекти кримінального права України // Юридичний вісник України. – 2023. – № 7. – С. 76–81.
4. Дудоров О., Хавронюк М. Кримінально-правовий захист гендерної рівності в Україні // Український журнал права. – 2022. – № 4. – С. 40–50.
5. Council of Europe. Istanbul Convention. Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence. – Strasbourg, 2011. – <https://rm.coe.int/1680462543>
6. Шаблій О. І. Гендерна рівність у правовій системі України. – К. : Юрінком Інтер, 2020. – 256 с.

Добровольська Тетяна Миколаївна, здобувачка ступеня вищої освіти магістра 2KM-2 курсу, 7 групи інституту заочного та дистанційного навчання НАВС

Науковий керівник: Верейці О.В., доцент кафедри цивільно-правових дисциплін навчально-наукового інституту права та психології НАВС, кандидат юридичних наук, доцент

ВПЛИВ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА НА ВИЗНАЧЕННЯ МІСЦЯ ПРОЖИВАННЯ ДИТИНИ: ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Проблема визначення місця проживання дитини у випадках, коли в сім'ї мало місце домашнє насильство, є однією з найбільш складних і чутливих у сучасній судовій практиці. Питання впливу фактів домашнього насильства на вирішення сімейних спорів досі не має однозначного нормативного врегулювання. У більшості випадків суди керуються оціночними категоріями, що створює ризик суб'єктивного тлумачення. Тому наукове осмислення правових механізмів визначення місця проживання дитини з урахуванням насильства в сім'ї є необхідним для вдосконалення як теоретичних засад сімейного права, так і правозастосовної практики.

Стаття 10 Закону України «Про охорону дитинства» закріплює фундаментальні гарантії права кожної дитини на свободу, особисту недоторканність та захист людської гідності [1]. Законодавець покладає на державу обов'язок здійснення комплексного захисту неповнолітніх від широкого спектру протиправних посягань на їхні права та інтереси. Це конституційне зобов'язання держави реалізується через систему правових, організаційних та соціальних механізмів, спрямованих на превенцію та протидію різноманітним формам насильства щодо дітей. Процесуальне підтвердження випадків домашнього насильства здійснюється через винесення судового рішення у справах про адміністративні правопорушення, що кваліфікуються відповідно до статті 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення [2]. Водночас законодавець

передбачив диференційований підхід до юридичної кваліфікації протиправних дій залежно від тяжкості їх наслідків.

У ситуаціях, коли протиправна поведінка кривдника спричинила постраждалій особі фізичні або психологічні травми, порушення нормального функціонування організму, втрату здатності до праці, формування емоційної залежності або суттєве зниження рівня життя, правопорушення набуває ознак кримінального правопорушення. За таких обставин юридична відповідальність настає на підставі статті 126-1 Кримінального кодексу України, а встановлення винуватості особи у вчиненні злочинного діяння відбувається через ухвалення обвинувального вироку суду [3].

Механізм реагування на виявлені випадки домашнього насильства передбачає обов'язкове інформування компетентних державних органів. Зокрема, повідомлення про факти вчинення такого правопорушення направляються до місцевих органів опіки та піклування, а також до підрозділів Національної поліції України. Така процедура сповіщення забезпечує можливість своєчасного застосування уповноваженими інституціями комплексу превентивних та захисних заходів, передбачених статтями 9 та 10 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [4]. Це створює правову основу для міжвідомчої взаємодії у сфері протидії домашньому насильству та захисту прав постраждалих осіб. Сімейний кодекс України надає неповнолітнім можливість самостійно, без обов'язкової участі батьків або законних представників, ініціювати процедури захисту власних інтересів. До кола установ, які уповноважені надавати допомогу дітям у таких ситуаціях, належать центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, що забезпечують психологічну підтримку та соціальний супровід постраждалих неповнолітніх [5].

Правова дефініція жорстокого поводження з дитиною, закріплена у статті 1 Закону України «Про охорону дитинства», характеризується широким змістовним обсягом та охоплює всі можливі форми насильницьких дій щодо неповнолітніх. До них законодавець відносить фізичне, психологічне, сексуальне та економічне насильство, включаючи насильство, що здійснюється у межах домашнього середовища [1].

Поняття жорстокого поводження також поширюється на будь-які протиправні угоди, предметом яких є дитина. Такі угоди можуть виявлятися у формі вербування неповнолітніх, їх незаконного переміщення, приховування, передачі або отримання з метою подальшої експлуатації. Характерною ознакою таких протиправних дій є використання кривдниками методів обману, шантажу або маніпулювання вразливим станом дитини.

Основною метою законодавчого регулювання у цій сфері є забезпечення всебічного захисту дітей від будь-яких проявів експлуатації та насильства, гарантування їхнього права на безпечне існування, гідні умови життя, повноцінний розвиток та доступ до освіти. Важливим є те, що законодавець не обмежує поняття жорстокого поводження лише фізичним чи психологічним насильством, а включає до його складу будь-які маніпулятивні дії щодо дітей, мотивовані комерційними або іншими корисливими інтересами.

Визначення місця проживання дитини здійснюється з пріоритетним урахуванням її інтересів, що становить фундаментальний принцип сімейного права. Аналізуючи судову практику українських судів та практику Європейського суду з прав людини, помітно, що акцентується увага на необхідності встановлення справедливої рівноваги між інтересами неповнолітнього, правами обох батьків та вимогами суспільного порядку [6].

Приділяється й увага темпоральному аспекту, оскільки тривалість судового розгляду може чинити як конструктивний, так і деструктивний вплив на взаємовідносини дитини з тим із батьків, який мешкає окремо від неї. Це дозволяють констатувати подвійну правову природу питання визначення місця проживання дитини, що поєднує елементи приватноправового та публічно-правового регулювання.

Зазначений підхід знаходить підтвердження у рішенні Європейського суду з прав людини у справі «М.С. проти України», ухваленому 11 жовтня 2017 року. Суд наголосив, що вирішення спорів щодо місця проживання дитини має ґрунтуватися на положеннях статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та спрямовуватися на забезпечення належного дотримання інтересів дитини з урахуванням принципу її найкращих інтересів. Водночас окрема думка судді Ранзоні до цього рішення містить критичний аналіз методологічного підходу, застосованого національними судовими органами України. Суддя зазначив, що українські суди керувалися підходом, закріпленим у Декларації прав дитини ООН, встановлюючи, що фактичні обставини справи не розкривали жодних виняткових обставин, які могли би виправдати відокремлення дитини від матері [7].

Принцип 6 Декларації прав дитини Організації Об'єднаних Націй передбачає, що малолітня дитина не повинна розлучатися зі своєю матір'ю, за винятком ситуацій, коли існують виняткові обставини [8]. Така нормативна конструкція створює презумпцію переваги материнської опіки над дитиною, тобто встановлює припущення про доцільність проживання дитини саме з матір'ю, яке може бути спростоване виключно за наявності виняткових обставин.

Практичним наслідком застосування такої презумпції стало те, що за відсутності виняткових обставин судові органи не здійснювали всебічну оцінку інших фактичних обставин справи, які не мали характеру виняткових. Презумпція переваги материнської опіки у справах щодо дітей не відповідає сучасним міжнародним стандартам, не підтримується практикою установ системи ООН після прийняття згаданої Декларації, суперечить усталеній практиці ЄСПЛ та не узгоджується з позицією Ради Європи й переважної більшості держав-членів цієї організації.

При розгляді спорів пов'язаних із визначенням місця проживання неповнолітніх судові органи зобов'язані враховувати позицію самої дитини щодо її місця проживання, що відповідає міжнародним стандартам захисту прав дітей. Водночас погодження дитини на проживання з одним із батьків не може розглядатися судом як абсолютний та безумовний критерій для прийняття рішення. Суд повинен здійснити всебічну оцінку того, чи відповідає висловлена дитиною думка її дійсним інтересам та чи сприятиме реалізація такого вибору належному захисту прав неповнолітнього [9].

Судове рішення, яким вирішено питання місця проживання дитини без залучення до участі у справі представників органів опіки та піклування, не може вважатися таким, що належним чином визначає місце проживання дитини, та підлягає скасуванню. Така процесуальна вимога зумовлена необхідністю забезпечення професійної оцінки умов проживання, виховання та розвитку дитини у кожного з батьків, що здійснюється уповноваженими державними органами. Домашнє насильство, навіть якщо воно не спрямоване безпосередньо проти неповнолітнього, має істотний вплив на формування емоційного стану та подальший розвиток дитини. Саме тому такі обставини повинні бути ключовими при вирішенні спорів щодо визначення її місця проживання. Практика ЄСПЛ підтверджує необхідність комплексного підходу до оцінки кожної ситуації з урахуванням безпеки, психологічного комфорту та стабільності дитини.

З огляду на викладене, можна констатувати формування в науці сімейного права та судовій практиці потреби у більш чіткому визначенні співвідношення між найкращими інтересами дитини та її власною думкою щодо місця проживання. Доцільним видається включення до мотивувальної частини судових рішень, які не співпадають з позицією дитини, детального обґрунтування тих конкретних критеріїв найкращих інтересів неповнолітнього, якими керувався суд при прийнятті відповідного рішення.

Список використаних джерел

1. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 № 2402-III : станом на 6 лип. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 1 - 212-24) : Кодекс України від 07.12.1984 № 8073-X : станом на 1 верес. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>
3. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III : станом на 17 лип. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
4. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII : станом на 19 груд. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>
5. Сімейний кодекс України : Кодекс України від 10.01.2002 № 2947-III : станом на 12 верес. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>
6. Євко В.Ю. Здійснення батьками дитини її права на свободу пересування. Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2020. № 2 (89). С. 44–60. DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2020.2.0>
7. Рішення ЄСПЛ від 11.10.2017 у справі № 091/13. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng/%7B%22itemid%22%3A%22%5B%22001-175140%22%5D%7D>.
8. Декларація прав дитини : Декларація Орг. Об'єдн. Націй від 20.11.1959. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384#Text
9. Верховний Суд. Огляд судової практики Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду у справах зі спорів щодо визначення місця проживання дитини та відібрання дитини без позбавлення батьківських прав. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/ogliady/2022_09_27_Ogliad_KCS_2.pdf.